

correnta i la cort del justícia del mestre o de Les Coves no donava tregua per atendre les reclamacions dels que anaven a moldre, els quals es consideraven gairebé sempre fraudats pel moliner (ja se sap: "de moliner canviaràs, però de lladre no n'eixiràs" -diu el vell refrany-).

Sembla que a darreries del segle XVIII o començaments del XIX fou el moment òptim de la molinera covarxina. Malgrat que al minuciós Cavanilles se li escapà fer referència als molins de Les Coves, (ell, que tot ho anotava i donava faltes i bones -com a bon il·lustrat que era- a qualsevol dels aspectes de la vida dels pobles que va visitar), cal dir que una enquesta feta en 1.760 per ordre del rei Carles III i publicada a la revista "Nipho", dóna el número d'onze molins a plena producció. Després és el propi Pascual Madoz, al seu "Diccionario" publicat l'any 1.845, qui diu que la indústria del poble consisteix en "la agrícola: seis fàbricas de aguardiente y 11 molinos harineros".

De l'any 1.848 hi ha dades estadístiques elaborades per ordre de Ramon de Campoamor, el poeta que va ésser governador civil de la província de Castelló, contingudes en un manuscrit inèdit, al qual he tingut accés mercé a l'amistat que m'uneix amb el seu propietari, la qual cosa li agraeixo com cal. En aquest manuscrit es recull una abundant informació sobre cadascú dels pobles de la província (alguns dia donaré a conèixer la resta de la informació sobre Les Coves, que ara no ve al cas), d'on traem al següent quadre, la producció i el nom dels molins covarxins d'aleshores:

. Molí Consell	1.100	fanegues	moltura
. Molí la Maria	980	id.	id.
. Molí de la Cava	980	id.	id.
. Molí Traver	980	id.	id.
. Molí de l'Om	940	id.	id.
. Molí d'En Rieres ...	281	id.	id.
. Molí de la Punta....	264	id.	id.
. Molí de la Troneta .	235	id.	id.
. Molí d'En Sevit	235	id.	id.
. Molí de la Roca	235	id.	id.

De tots aquests molins, el de Consell i un altre, eren de l'ajuntament i havien estat adquirits a l'Estat

després de la Desamortització de Mendizabal, al disoldre's l'Orde de Montesa; la resta eren de propietat particular. Els municipals, segons ens informa el manuscrit, li produïen a l'ajuntament uns productes, en reals de velló, la moneda de conte, que oscil·laven entre 10.957 i 12.000 (anys 1.841 al 1.847).

Darrerament, del "Nomenclator" de l'any 1.888, refem el següent quadre, que ve a reflectir la situació a darreries del segle, i, sobre tot, ens informa de que, aleshores, allò era algo viu, puix fins ens assabenta el número d'habitadors que resideixen de fixe en cadascú dels molins:

Molí	Edific. d'1 pis.	Edific. de 2 pis.	Habit.
. En Rieres	2	1	24
. En Sevit	-	1	7
. La Maria	1	-	4
. La Punta	1	-	6
. La Roca	-	1	5
. Batle	1	-	5
. Consell	1	-	7
. de l'Om	-	1	5
. Traver	-	1	6
. Troneta	1	-	6

Acò és tot el que podem aportar de bell nou. Quan deixaren de treballar? Ja es veu com encara a finals del passat segle seguien prestant el comés per al que foren aixecats; aleshores, cal pensar que la seua activitat degué anar esmorteïnt-se poc a poquet, tot i que hi ha vells del poble que han conegut amb certa producció alguns d'ells. Avui, els canvis econòmics moderns i la incòrnia de l'home han fet que la quasi totalitat d'aquells actius centres fabrils resten abandonats i la visita als malmesos molins, que té quelcom de melangiosa i romàntica alhora, ens parla d'un passat ja molt llunyà, on amb el sol ajut del seu enginy, l'home fou capaç de "dur l'aigua al seu molí", i treure-li, al pas, un rendiment econòmic i social.

EUGENI
DIAZ
MANTECA.

Molí la Maria

restes de la bassa
i del nou, molt maltesos.

[quina història!]

VI-1991

Eugeni